

Utasi Jenő üdvözlő szavai

Házigazdaként szeretettel köszöntöm tanácskozásunk minden kedves résztvevőjét. Azokat is üdvözlöm, akik ma elfoglaltságuk miatt nem tudtak eleget tenni meghívásunknak.

Bevezető gondolatként csak ennyit szeretnénk mondani, és üzeni mindenkinek: megértük ezt a napot, amikor már beszélhetünk is, tanácskozhatunk is Trianonról, arról, amiről évtizedekig hallgatnunk kellett.

Az itt jelenlévőknek kellemes és hasznos együtt-létet kívánok!

Hódi Sándor

Történelmi traumák a magyarság kollektív tudatában

I.

Az individuális életvezetés lemondások és elfojtások révén valósul meg. Hasonló a helyzet a közösséggel is. A közösséget összetartó, egyesítő, átfogó kötelek alkalmazkodást kívánnak a csoport tagjai részéről. Ez a lemondás általában megtérül: cserébe a személyiség megőrizheti lelki épségét, a másokkal megosztható személyes tapasztalat és életérzés pedig biztonságérzetet nyújt, és segítséget jelent az életszervezésben.

Így van ez minden esetben, ha az események és történések egy adott közösségen belül csakugyan az egymással megosztható közös valóság részét képezik. De mi van akkor, ha a valós helyzetet, a személyes élettapasztalatot illetően maga a közösség is elfojtásokra kényszerül? Ha a közösségi tudat nem teszi lehetővé a megélt valóság közös megbeszélését? Ilyenkor regressziós állapot lép fel, a közösség a tudatosság alacsonyabb szervezetségi szintjére kerül, és a sorsszerveződésben gyakran a kollektív tudattalan veszi át a vezérlő szerepet. A közösség hasonlónak válik a kormányozhatatlan hajóhoz, amely a természet vak elemeinek van kiszolgáltatva.

A regressziós állapot is együtt jár bizonyos fokú tudatossággal. Az én és a másik ember, a mi és többiek kapcsolatainak problematikáját sosem szorítja teljesen háttérbe a tudattalan. A létezés értelmére, céljára vonatkozóan az ősközösség szintjén is vannak valamilyen válaszok. A társadalom fejlettségi szintjétől függően azonban a közösségi tudat szintje – és vele együtt az egyén pszichés organizációs szintje – különböző.

A történelem pszichológiai értelemben az emberi lét különböző szervezetségi és kollektív tudatossági szintjeit jelenti. A nagy történelmi múlttal rendelkező, sok mindent megélt népek kollektív tudata (és tudattalanja) elvileg gazdagabb, mint az újabb keletű népeké. A világról, embertársaikról, önmagukról alkotott képük, felfogásuk, életszervezési modelljük többrétű, árnyaltabb, úgy is fogalmazhatnánk, hogy több mindennek vannak a tudatában.

Valaminek a tudatában lenni azonban nemcsak a tapasztalat és ismeretanyag függvénye, hanem az adott történelmi-társadalmi körülményeké is. Vannak helyzetek, amikor a kollektív tudat nem a maga útját járja, hanem kényszerpályára kerül. A szabadságuktól megfosztott, vagy hosszú időn át elnyomott népek kollektív tudata nem a saját autentikus létüknek, hanem idegen akaratnak van alárendelve, s olyan értékrendszert képvisel, amely nincs összhangban a közösség lényével.

II.

A magyarság kollektív tudata a megvert és megalázott gyermek lelkületét szimbolizálja, aki a „mindent kibírok” dacosságával próbál szembeszegülni a világ hatalmasságaival, ami egy idő után megadó viselkedésbe, önfeladó magatartásba megy át. Ez ellentétes például az amerikai állampolgár erőt és büszkeséget sugárzó nemzeti tudatával, amelyet a nagyhatalmi erőszak táplál és legitimál. A magyarok kollektív tudatára jellemző, hogy vélt vagy valós vétkek által terhelt, míg az amerikaiak lelkét semmiféle teher nem nyomja: emelt fővel, gátlástalanul járnak-kelnek a világban, holott történelmük alig kétszáz esztendeje alatt mérhetetlenül sok vér tapadt a kezükhöz, s rengeteg bűnt követtek el más népek ellen. (Gondoljunk csak az indiánok kiirtására, az afrikai négerrek rabszolgaként való elhurcolására, az atombomba ledobására, és a sort még hosszan folytathatnánk.)

Ezzel a példával csak azt kívántam érzékeltetni, hogy a kollektív tudat és lelkület korántsem pusztán

szellemi örökség és alkati sajátosság kérdése, hanem sokkal inkább a hatalmi viszonyok függvénye. Az amerikaiak kollektív tudatát gazdasági és katonai erejük táplálja és legitimálja, míg a magyarokét ezeknek a hiánya.

A magyarok a szülőföldért és a szabadságért vívott harcok nagy részét elvesztették. Ezeket a keserű történelmi tapasztalatokat, fájdalmakat a közösségi tudat igyekezett feldolgozni vagy elfojtani. A trianoni döntés azonban olyan csapást mért a magyarságra, amelynek a következményeit a szokásos védekező-elhárító mechanizmusokkal nem lehetett eliminálni. A trauma következtében súlyos kollektív tudatzavar lépett fel, amely veszélybe sodorta a nemzet pszichés organizációját. Ez a máig tartó válsághelyzet a néplélektanban „trianoni pszichózis” néven vált ismertté.

Trianon történelmi előzményeiről, a megalázó békediktátumról, annak gazdasági és politikai következményeiről nálam szakavatottabb előadók fognak itt ma beszélni, így erre nem kívánok kitérni. Hadd utaljak viszont röviden azokra a pszichológiai jelenségekre, amelyek a trauma következtében előálltak, és amelyek a magyarság máig tartó tudatzavarára és ájult, depressziós állapotára valamelyest talán magyarázattal szolgálnak.

Pszichológiai közhely, hogy a gyermek megpróbál azonosulni a környezetében levő személyekkel, függetlenül attól, hogy azok jók vagy rosszak, biztonságot nyújtóak vagy félelmetesek számára. Néha nincs más választása a felnőtt embernek sem. Ha az életére törő bestiális támadóval szemben nem tud másként véde-

kezni, annak megfékezésére nincs semmiféle hatalma és eszköze, ellenállás helyett behódolással, önfeladás-sal védekezik. Megpróbál azonosulni a támadóval. A kiszolgáltatott helyzetben levő népek is hasonlóképpen viselkednek: megpróbálják elnyomóik szokásait, érték-rendszerét, gondolkodási módját elsajátítani, és azokat, mint saját belső tartalmakat elfogadni.

Ez történt a magyarsággal is. Nemcsak tudomásul vette és elfogadta, hanem saját kollektív tudatává tette elnyomói elvárásait. Eladdig, hogy az irányadó szelle-mi-politikai vezetőréteg – a két világháború közötti rövid időszaktól eltekintve, amikor Horthy megpróbálta fönntartani a nemzeti összetartozás és összetartás tudatát – maga próbált igazolást keresni a példátlan ország-csonkításra, kíméletlenül ostromozva mindazo-kat, akik a térdre kényszerített, önazonosságában elbi-zonytalanított, fogyatkozó nemzet gondját-baját meg-próbálták szóvá tenni.

Trianont követően a magyarság kollektív tudata – a jelzett rövid időszaktól eltekintve – nem a saját útját járja, hanem idegen önkény köré szerveződik, idegen érdekeket, gondolatokat, szándékokat próbál velünk sajátunkként elfogadtatni. Olykor, az ünnepi pillanatok hevületében szeretünk ugyan nagy szavakat használni, az „ezeréves államalapításra”, a Kárpát-medencén be-lüli „kultúrfölényünkre” hivatkozva „igazságot” és „elismerést” követelünk a magyarnak, az idegen érde-keknek alárendelt kollektív tudatunk azonban az érde-mi cselekvésnek gátat szab. Cselekvés helyett külső pártfogók segítségéről álmodozunk, hogy aztán újabb hatalmasságok csizmáját tisztogathassuk.

A trianoni trauma miatt a magyarság nemzetfejlődése elakadt, s ebből a szempontból vajmi csekély vigaszt jelent számunkra, hogy velünk együtt vesztegelenek a történelem vakvágányán azok a népek is, amelyek a tőlünk elrabolt hadizsákmányon osztozkodtak. A kollektív tudattal és tudattalannal, bár más előjellel, náluk is súlyos bajok vannak, ami megakadályozza őket abban, hogy a múlt század eleji viszonyokat meghaladják.

III.

Az új történelmi helyzet, a megváltozott politikai széljárás, a nagyhatalmi érdekek elmozdulása visszahat a magyarság kollektív tudatára is. Ahhoz képest, hogy a határon túli magyarság szellemi vezetőrétege nemrégén még a nemzettudat feladását szorgalmazta, ehhez kötötte a diplomák osztását, ma pedig a magyar kisebbségi pártok kormányzati szerepet vállalnak az utódállamokban, az elmozdulás vitathatatlan. Igaz, hogy a kisebbségi pártok jobbára csak díszletként szolgálnak, és a nemzeti érdekképviseléssel súlyos bajok vannak, maga a folyamat azonban a kollektív tudat erősödése és letisztulása irányába mutat. Ez a helyzet Erdélyben, Felvidéken, Kárpátalján, még Magyarországon is, függetlenül attól, hogy ennek a folyamatnak az üteme az anyaországban messze alatta marad a kívánatosnak.

A kollektív tudat erősödésének és letisztulásának ma már nem annyira külső, hanem sokkal inkább belső akadályai vannak. Más népek esete is ezt példázza. Vajon mi az oka annak, hogy a diktatúra alól felszaba-

dult népek máig nem tértek magukhoz tudatzavaros állapotukból? Hogyan lehetséges, hogy a kommunista rendszer összeomlása után 12 esztendővel az emberek még mindig leküzdhetetlen illúziókat táplálnak iránta?

Ennek a patológiai helyzetnek a magyarázatát a múlt szellemi örökségét őrző és továbbító kollektív tudatállapotban kell keresnünk. A kollektív tudat (és tudattalan) a karakterformáláson és az életutak láthatatlan szálakon történő vezérlésén keresztül jelentős mértékben befolyásolja a népek sorsának az alakulását. A magyar társadalom például mesterien elsajátította a körülményekhez való alkalmazkodást, a külső elvárásokhoz való igazodást. Olyannyira, hogy a csendes behódolás a kollektív tudat uralkodó normájává vált. Ezért tekint a tömeg bizalmatlansággal azokra, akik gyökeres változást akarnak. Sokkal közelebb érzi magához a köpönyegforgatókat, besúgókat, törtetőket, hiszen ezek a magatartásformák, amelyekkel sokan boldogultak, ismerősek számára.

A kommunizmus az emberben meglévő legalantasabb ösztönökre és tulajdonságokra épített; a tolvajlásra, hazugságra, gyűlöletre, hiúságra, irigységre, kegyetlenségre. Ezeknek a tulajdonságoknak a birtokában sikeres karrier várt azokra, akik eszük, tehetségük, munkájuk, kitartásuk hiányosságai révén nem mentek volna egyébként semmire. Vajon milyen más üzenetet hordozhatna a sérült közösségi tudat az új generációk számára, mint azt, hogy a tehetség, a tudás, a munka nem érték, a társadalmi felemelkedés a nemtelen viselkedés, illetve a hatalomhoz való törleszkedés függvénye. A biztos sikert a hatalomhoz való hűség és meg-

bízhatóság ismételt demonstrálása, illetve az autonóm értékhordozó személyek megfigyelése és besúgása jelenti.

A magyarság esetében a zavarodott nemzettudatnak ezen túlmenően van más tartalmú üzenete is, ami más népekre nem jellemző. Azt sugallja, hogy ostoba és veszélyes vállalkozás magyarnak lenni. A magyar ember nem megy semmire, ráadásul a szomszéd népek és a világ hatalmasságai részéről állandó veszélynek van kitéve. De ha netán magyar léteire valaki mégis vinné valamire (aminek, valljuk be, nincs nagy valószínűsége), és nem veszik fejét a szomszéd népek vagy a világ hatalmasságai, akkor mérget lehet rá venni, hogy a többi magyar fogja megfojtani vagy sárba taposni.

IV.

Bár alapvonásait tekintve a kollektív tudatzavar sok hasonlóságot mutat, mivel a magyarság szétszórta, több országban, különféle politikai és gazdasági viszonyok és különböző mentalitású népek között él, a kollektív tudatnak (és tudattalannak) bizonyára vannak eltérő sajátosságai is, amelyek vizsgálata érdekes etnopszichológiai felismerésekhez vezethetne bennünket.

De lássuk, hogy a hosszú tudatzavaros időszak milyen nyomot hagyott a délvidéki magyarságon.

Közösségi tudatunk – és ebben aligha különbözünk másoktól – hazugsághegyeken, féligazságokon, félremagyarázásokon nyugszik, és tele van fehér foltokkal. Ilyen fehér folt a sorsunkat megfordító és meghatározó esemény, Trianon is, amiről tudtommal soha nem ta-

nácskoztunk még eddig. Ha a felejtés és emlékezetvesztés terén világbajnokságot rendeznének, a nemzeti létet illetően a vajdasági magyarság bízvást számíthatna az első helyre.

A trianoni traumát 1944-ben újabb trauma követte, amire ráarakódott a kommunizmus öröksége. Ezeknek az újabb traumáknak a következtében a nemzeti léttel kapcsolatos tudatzavar olyan súlyossá vált, hogy már a szavak is értelmüket veszítették. A megszállást felszabadulásnak, a hátrányos helyzetet egyenlőségnek, honfitársaink lemészárlását testvériség-egységnek neveztük, Titót pedig a legnagyobb magyar (!) történelmi személyiségnek tekintettük.

A kollektív tudatzavar mindig együtt jár az adott közösség szellemi leépülésével és lassú szétesésével.

Ha egy gyermeket megfosztanak saját belső érzéseitől, ha gondolatai nem válhatnak a másokkal megosztható közös valóság részévé, az többnyire kóros személyiségfejlődéshez vezet. Hasonlóképpen van ez a népekkel is. Ha egy népet megfosztanak az autentikus szellemi életétől, az nemcsak a nemzettudat zavarához vezet, hanem magával vonja a nemzettudat fenomenológiai kiüresedését is. A nemzeti hovatartozás fogalma üres, tartalmatlan kategóriává válik, sem a személyi lét, sem a közösségi lét vonatkozásában nem jelent semmit.

A délvidéki magyarok közül sokan eljutottak eddig a pontig. Hol ennek, hol annak vallják magukat, attól függően, hogy milyen a széljárás, és milyen kabát van rajtuk. Mások még kötődnének magyarságukhoz, de úgy vannak vele, mint a divatjamúlt felöltőjükkel: szé-

gyenlősen viselik, amíg „alkalomhoz illőbb” ruhadrabra nem cserélik. A zavarodott kollektív tudatnak, illetve a kiüresedő nemzettudatnak a következtében évente egy százalékkal csökken a magukat magyarnak vallók száma.

V.

A trianoni trauma pszichológiai következményei ott vannak életvitelünkben, karakterjegyeinkben, gondolatainkban, érzéseinkben. A nagy kataklizma utórezgéseit mindannyian ott érezzük zsigereinkben. Azok is, akik a sokkhatástól hisztériás tünetekbe menekültek: amnéziába estek, megnémultak, süketek és vakok lettek vagy félrebeszélnek. Ők kiváltképpen szerencsétlenek.

A megváltozott történelmi körülmények új helyzetet teremtettek. Annyiban legalábbis, hogy hozzáfoghatunk a látlelet elkészítéséhez. A szellemi-tudati felépüléshez sok időre van szükség. A felépülés útján fontos lépést jelent a Trianon következményeivel való számvetés, ami voltaképpen az önmagunkkal való szembenézést jelenti.

Tanácskozásunkkal, és azt követően a 80 év ki-sebbségben c. könyv bemutatójával, ehhez a számvetéshez, illetve önismeretünk elmélyítéséhez kívánunk hozzájárulni.